

mondja el. Vizsgálatának eredménye ezúttal sem pusztán adat-szaporítás; amíg vitában kíván vele a szerző állást foglalni, hogy vajon a velencei történetírásnak volt-e szerepe oklevélnarrációknak XIV. századi magyar elbeszélő forrásokba való többé-kevésbé szerves beépülésében (Kardos Tibor), vagy pedig „a kancelláriai történetírás természetes sajátjának” tekintsük-e ezt a jelenséget (Trencsényi-Waldapfel, Kurcz Ágnes). Hasonlóan párhuzamosnak látszó szövegeket vizsgál Kristó a Bazaráb elleni hajáratot megörökítő krónika-részlet kapcsán; majd elvi következtetést von le az általa és a korábban már mások által megállapított összefüggésekből: ebben a korszakban „az elbeszélő források elvesztették primér szerepüket (melyet az oklevél-telen korban élveztek), s szerzőik tudatosan szekundér szerepet vállaltak”. Más szóval: a tények hitelességének és a jogoknak elsődrendű forrásává az oklevelek váltak, s az elbeszélő szöveg „hitelesítésével” írók is kiegyeztek. — A korábban fennállt, fordítottan mondható viszony földerítésében indul el Gerics nyomán Kristó, amikor tanulmánya harmadik részében (23–25. l.) példákon mutatja be, hogyan szolgáltatott kétségtelen hitelűnek tartott elbeszélő források (pl. Hartvik legendája) későbbi oklevélhamisításokhoz az alap-szöveget.

Örömmel nyugtázzuk Kristó Gyulának kisérletét és eredményeit, — tanulmányának ismertetése kapcsán mégsem szabadulhatunk egy egyre kellemetlenebbé váló érzéstől, melyet ezúttal szeretnénk szavakkal is megfogalmazni. Ezt a kellemetlen érzést *nem* Kristó tanulmánya *keltette*, de figyelmeztetett rá, s most alkalomul szolgál arra, hogy megfogalmazzuk. — Elismerjük, hogy a középkorral foglalkozó tudomány aránylag még fiatal, másutt is, hazánkban megkülönböztetve. Éppen ezért oktanulmányok túrelmetlenség volna minden kérdésben leszűrt, végleges, az igazságot teljes fényében felragyogtató választ várunk tőle. Másfelől azonban úgy véljük, nagyobb a zűrzavar, az egyenetlenség és az ellentmondás, mint az indokolt lenne. Középkori irodalomtörténetünk (forrás- vagy szövegkritikánk, ha úgy tetszik) a legutóbbi húsz évben is változatlanul az egymást csépelő kiskirályok támasztotta anarchiához hasonlít, az igazság kiderítésének vágyát olykor óhatatlanul makacs juss-hoz-ragaszkodásnak érezzük. Ám ha csak ennyi volna a tisztázatlanság és az ellentmondások alapja, nem volna érdemes szóvá tennünk. Azonban amint az oligarcha sem maga volt bűnös kiskirálykodásában, hanem a központi hatalom hiánya, úgy a mi problémánknak utánaásva is itt véljük gyökerét megragadni: bizonyos tudományágak foglalkoznak ugyan a középkor jelenségeivel is: egyes kiváló, képzett szakemberek, tudósok

boncolgatják a középkor kérdéseit — de hazai *középkortudományunk* mégisincs! Nem-hogy szervezete nem alakult ki, de tankönyve, tanított vagy tanítható módszerei sincsenek kidolgozva, alapvető kézikönyvei hiányoznak (az import e tekintetben nem sokat segít), és még lehetne sorolni tovább. Ilyen körülmények között kettős örömmel üdvözlünk minden olyan tehetséges és bátor vállalkozást, mint amilyen Kristó Gyuláé — ugyanakkor fokozottan fájjaljuk ennek a szintézist teremtő, módszert tanító, biztosabban vezérlő, a közös munkát lehetővé tevő tudományágnak meg nem születését.

Boronkai Iván

Két reneszánsz-bibliográfia. Bibliographie internationale de l'Humanisme et de la Renaissance. I. Travaux parus en 1965. Genève, 1966. Librairie Droz. 285 p. — Alois Gerlo (avec la collaboration d'Émile Lauf): Bibliographie de l'Humanisme Belge précédée d'une bibliographie générale concernant l'Humanisme Européen. Bruxelles, 1965. Presses Universitaires de Bruxelles. 248. p. (Instrumenta Humanistica, I.)

Az európai reneszánsz-kutatás általános fellendülésének eredményeképpen egyre-másra születnek meg a különféle összegezők. Egyelőre még csak az anyaggyűjtést megkönynyítő bibliográfiák formájában, nem kétséges azonban, hogy ez a rendszeressé váló felmérés csupán előzménye a régóta esedékes szintézisnek. Számunkra nem mindegy, hogy egy ilyen monografikus feldolgozás milyen előismeretek birtokában, hogyan fogja tárgyalni a magyar reneszánsz irodalmát, illetve szakit-e a szívósan élő rossz hagyománnyal és tárgyalja-e egyáltalán. Épp ezért igen fontos, hogy ezekben az évenként egymást követő külföldi reneszánsz-bibliográfiákban milyen mértékben és milyen súllyal leszünk vagy vagyunk máris képviselve.

Az 1965–1966-ban megjelent két nagyobb szabású kötet közül kétségtelenül a *Bibliographie internationale de l'Humanisme et de la Renaissance* a rangosabb. Ez a kiadvány ún. „éves” bibliográfiaként indult még évekkel ezelőtt az ismert svájci Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance c. folyóiratban. A kívánatos teljesség miatt egyre jobban szaporodó anyag azonban 1964-re túlnőtte a folyóirat kereteit és az 1965-ös évtől fogva az európai reneszánsz-szakirodalom bibliográfiája nemzetközi összefogás révén az UNESCO támogatásával, a párizsi Institut de Recherche et d'Histoire des Textes szerkesztésében és a svájci Association Humanisme et Renaissance patronálásával, már önálló kötetként lépett a tudományos világ elé.

Az I. kötet felépítése mechanikusan egyszerű: előbb a feldolgozott források jegyzékét közli betűrendben, majd a szakirodalmi anyagot könyvekre és cikkekre szétválasztva, szerzők szerinti ábécében. Függelékben pótlásokat találunk az 1958–1964 közötti időszak már publikált anyagához. Végül név- és tárgymutató következik. Ez a megoldás nem a legjobb, mert az önálló kiadványok elválasztása a folyóiratcikkekétől felesleges fáradságot okoz a könyv használóinak, ezért a tervek szerint már a következő kötet szakítani fog ezzel a gyakorlattal és egyetlen nagy betűrendet fog felállítani.

A közölt anyag megbízhatóságát jól szervezett, és Edit Bayle (Párizs) irányításával egybehangoltan működő, nemzetközi munkatársi gárda biztosítja. Sajnos, a szocialista országok közül mindössze Csehszlovákia és Magyarország tartozik bele ebbe a széleskörű hálózatba: a Csehszlovák Tudományos Akadémia prágai Görög–Latin Kabinetje és Történettudományi Intézete, magyar részről pedig az Irodalomtörténeti Intézet képviselőiben e sorok írója. Kívánatos lenne, hogy az 1962-es budapesti Összehasonlító Konferencián oly imponáló eredményekről beszámoló szocialista reneszánszkutatók fontos eredményei se maradjanak ki ebből az évenkénti seregszemléből.

A másik kiadvány a brüsszeli egyetem segédkönyve, amely magasabb célkitűzések nélkül, csupán tanszéki erőkre támaszkodva készült. Annak ellenére, hogy a bibliográfia kifejezetten bevezetés a reneszánsz-kutatás alapvető szakirodalmába, Alois Gerlo professzor és munkatársa, Émile Lauf, szem előtt tartott egy ökonomikus szerényre méretezett nemzetközi perspektívát is munkája közben. A dicsérendő törekvés folyamánaként külön magyar fejezet is készült s erről szeretnénk pár észrevételt tenni.

Az anyagösszeállítás erőnei és hibái mindenekelőtt ismét arra figyelmeztetnek, hogy magyar nyelvű kiadványainkról szinte tudomást sem vesznek külföldön és csak annyi ismeretes előttük hazai eredményeinkből, amennyi idegen nyelven hozzáférhető. Ezt sajnos világosan bizonyítják a magyar tételek lelőhelyei: Nouvelle Revue de Hongrie, Rinascita, Ungarische Jahrbücher, Acta Litteraria. A válogatás jóhiszeműségét nem vitatva, ezek után nincs mit csodálkoznunk a szelektálás nagyon is esetleges voltán. Éppen ezért az 1945-ig terjedő 10 adat (Fraknói Vilmos, Domanovszki Sándor, Hevesy András, Kardos Tibor, Koltay-Kastner Jenő, Kállay Miklós és a szövegkiadó Fögel József és Juhász László) mellett nem kérjük számon, bár joggal megtehetnénk, Ábel Jenő, Balogh Jolán, Dézsi Lajos, Eckhardt Sándor, Gulyás Pál, Hegedüs István, Hoffmann Edit, Holub József,

Horváth János, Pais Dezső, Schulek Tibor, Thienemann Tivadar, Trencsényi-Waldapfel Imre, Waldapfel József stb. műveinek említését.

Nem jobb a helyzet a felszabadulás utáni reneszánsz-kutatás regisztrálásában sem, mert itt a mindössze 4 tételben Kardos Tibor (1955), Klaniczay Tibor (1960, 1964) és V. Kovács Sándor (1962) írásai képviselik a szakirodalmat, miközben, a már említettek legnagyobb részén kívül, itt újabbak: Balázs János, Berkovits Ilona, Bóta László, Borzsák István, Gerézy Rabán, Pírnát Antal, Stoll Béla, Tolnai Gábor, Varjas Béla is méltán csatlakozhatnak fontos eredményeikkel az általában szigorúan megrostált névsorhoz. Szerencsére a bibliográfiában szereplő tételek között van Klaniczay igen jelentős összegező tanulmánya az elmúlt 20 év reneszánsz kutatásairól (*La Renaissance hongroise. — Les nouvelles recherches et l'état de la question*) a Bibliothèque d'Humanisme et la Renaissance 1964-es évfolyamából, így ez minden lényeges kérdésben eligazítja az érdeklődőt.

A két reneszánsz-bibliográfia, átfogó nemzetközi anyagközlése miatt hasznos segédesszé lehet a magyar humanizmus-kutatók és reneszánsz-szakemberek munkájának is, ezért felhívjuk rá a figyelmet.

V. Kovács Sándor

Szent-Iványi Sándor: A magyar vallásszabadság. New York, 1964. American Hungarian Library and Historical Society. IV, 194 l. (Kézirat Könyvtár)

Az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat külföldön készült magyar nyelvű tudományos dolgozatok közzétételére *Kézirat Könyvtár* címen sorozatot indított. Az elismerést érdemlő kezdeményezés magyar történelmi problémák megvitatását tűzte ki céljává. Amint az első kötet Szent-Iványi tanulmányával kapcsolatban mondja, azért adják ki e dolgozatokat magyar nyelven, hogy „az esetleges ellentéteket a magunk (magyar) körében megtárgyaljuk.”

Szent-Iványi munkájában Szeffkú Gyulának azzal a felfogásával száll szembe, amely szerint a XVI. századbéli magyar vallási törvényekben „sem modern toleranciáról, sem pedig a vallásszabadság elvi anticipációjáról nincs szó.” Evégből 1545-től 1571-ig végig vizsgálja az erdélyi országgyűlések vallásügyi artikulusait, s arra az eredményre jut, hogy Szeffkú állítása ellenkezik a történelmi igazsággal, mert e határozatok, kettő kivételével (az 1558. és az 1566. évi), mind a szabad vallásgyakorlat szószólói. Szent-Iványi idealizáló nézőpontjáról legalábbis így látja.